

Російсько-українська війна як тематична домінанта в українському документальному кіно останнього десятиліття

Олена Москаленко-Висоцька^{1*}, Роман Ширман¹

¹Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Анотація. *Мета статті* — дослідити українську документалістику останнього десятиліття з огляду на революційно-воєнні події 2014-2024 рр.; охарактеризувати російсько-українську війну як тематичну домінанту нинішнього українського документального кіно. Проаналізувати фільмографію українських режисерів доби російсько-української війни, які брали участь у міжнародних та вітчизняних кінофестивалях, та здатність їхніх стрічок передавати міжнародній аудиторії достовірну інформацію про воєнні реалії. *Результати дослідження.* Виявлено, що російсько-українська війна стала значущою та впливовою тенденцією в сучасному документальному кіно, відіграючи важливу роль у формуванні суспільної думки та фіксації історичних подій в інформаційному та художньому контекстах. Фільми, присвячені цій темі, не тільки забезпечують цінне документування трагічних і героїчних подій, але й надають можливість висловитися жертвам війни, висвітлюють героїзм військових та цивільних осіб, атакож аналізують глибинні причини та наслідки воєнних дій. За допомогою контент-аналізу української документальної фільмографії виявлено, що вищезгадані події в середині країни сформували тематичну домінанту в сучасному документальному кіно. Режисери осмислюють геополітичні, історичні, соціальні та гуманітарні процеси в Україні. *Наукова новизна* полягає в тому, що вперше в українському аудіовізуальному дискурсі розглянуто значимість фестивального документального кіно як платформи для фіксації воєнних подій 2014-2024 рр. та глибинних змін у суспільстві, пов'язаних з ними. *Висновки.* Нині українська документалістика не може існувати поза воєнним, соціальним та гуманітарним контекстом. Вона виконує подвійну роль: як джерело надходження об'єктивної інформації та засіб збереження достовірних фактів про події війни. Це головний мистецький інструмент у зображенні воєнних реалій, оскільки надає можливість глядацькій спільноті достовірно оцінити ситуацію на передовій, зрозуміти психологічний вплив війни на громадян та оцінити масштаби гуманітарної кризи. Російсько-українська війна стала тематичною домінантою в кінематографічному мистецтві українських режисерів.

Ключові слова: революційно-воєнні події; російсько-українська війна; українське документальне кіно; фестивалі документального кіно; українські режисери-документалісти; аудіовізуальне мистецтво; воєнні реалії

Для цитування

Москаленко-Висоцька, О., & Ширман, Р. (2024). Російсько-українська війна як тематична домінанта в українському документальному кіно останнього десятиліття. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*, 50, 50–58. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.50.2024.306757>

Вступ

З початком злочинного нападу РФ на Україну сучасна медіареальність зазнала блискавичних трансформацій. Під впливом трагічних і доле-носних подій, таких як Революцію Гідності, воєнні дії на Донбасі 2014 року та повномасштабна

війна Росії проти України, суспільство опинилося в катастрофічній дійсності, яка потребує ґрунтового осмислення. У часи віртуалізації інформаційної війни, пропаганди та постправди глядачі шукають у документалістиці істину, натомість для режисерів документального кіно це є способом рефлексії невизначеної та неоднозначної реаль-

ності. В умовах війни саме документалістиці відводиться провідне місце як для отримання об'єктивної інформації, так і для збереження справжніх фактів про події війни.

Революційно-воєнні події в Україні стали основною та впливовою тенденцією в сучасному документальному кіно, відіграючи вирішальну роль у формуванні громадської думки та констатування історичних подій в інформаційному та мистецькому просторі. Фільми, присвячені цій темі, забезпечують не лише цінне документування того, що відбувається, а й дають висловитися жертвам війни, висвітлюють героїзм воїнів і звичайних людей, аналізують глибинні причини та наслідки воєнних дій.

Аналіз попередніх досліджень. Питання документального кіно в період російсько-української війни все більше цікавлять дослідників різних галузей науки — філософів, культурологів, філологів, істориків, мистецтвознавців.

У науковій публікації Г. Чміль (2023) аналізує сучасну війну між росією та Україною через поняття «екранне дзеркало» та «розколота реальність екранного дзеркала». Вона використовує ці поняття, щоб обґрунтувати те, як медійні образи формують наше сприйняття війни, створюючи «розколоту реальність», де невіддільно переплітаються істина й фальш. Автор аналізує дискурси війни, показуючи, що кожен майстер пропонує власну інтерпретацію подій, яка часто залежить від особистих переконань та медійного контексту. Г. Чміль також звертає увагу на невербальні аспекти дискурс-аналізу, зокрема на те, як зображення та візуальні ряди впливають на кадрування війни в медіа, відображаючи її динаміку в реальному часі. Таким чином, війна представлена як низка подій, зафіксованих і відтворених крізь призму «розколотої Реальності екранного дзеркала», що заміняє «реальну» реальність на «сконструйовану реальність».

Свого часу французький філософ, культуролог і соціолог Ж. Бодрійяр (Baudrillard, 1991) зазначав, що війна, перетворена на інформацію, перестає бути реальною війною й стає віртуальною. Тема віртуалізації війни розкрита в статті В. Бурлачука (2022), де проаналізовано, яким чином війна відображається в медіа. Автор стверджує, що війна — це не тільки бойові дії, але й широке поле битви за сприйняття її в суспільстві. Важливу роль у цьому процесі відіграють засоби масової інформації, які формують образ війни як для тих, хто бере безпосередню участь у ній, так і для тих, хто перебуває далеко від зони бойових дій. В. Бурлачук зосереджує увагу на тому, що саме медіа визначають, якими будуть основні наративи війни і як їх сприйматиме суспільство.

До теми образу війни на Донбасі звертається в документалістиці дослідниця Л. Підкуймуха (2019), зокрема, з'ясовує роль візуальних образів і кліше за допомогою аналізу фільмів режисерської групи «Babylon13».

Аналізу документального кіно в українській кінематографії періоду Незалежності присвячено статтю М. Міщенко (2014). У ній акцентовано увагу не лише на тематичному розмаїтті стрічок, а й на їхніх філософських, герменевтичних, психоаналітичних можливостях та потребі їх рефлексії. Найбільш гострим залишається питання національної самоідентифікації та репрезентації в ній власного Я. Кожна нація виявляє свою унікальність на різних рівнях: побутовому, політичному, культурному, мистецькому, зокрема й кінематографічному, чому й присвячена стаття.

Питання насильства в контексті історії світового кіно досліджували Х. Баталіна та Н. Костюк (Batalina & Kostyuk, 2022).

До теми впливу фейкових новин та дезінформації в аудіовізуальних медіа зверталися Л. Демет'єва та Д. Сукова (2023). Тему телевізійної журналістики в умовах воєнного стану розглянули О. Левченко та О. Білан (2023).

Мета статті — проаналізувати репрезентативні особливості російсько-української війни в сучасній українській документалістиці останнього десятиліття.

Результати дослідження

Переходячи до нинішньої воєнної фільмографії, потрібно зробити невеличкий екскурс в історію документального кіно доби Незалежності.

Після розвалу СРСР і з початком нової епохи Незалежності України вітчизняні режисери, які створювали як художнє, так і документальне кіно, прагнули відновити історичну справедливість. Вони зверталися до минулих подій у пошуках національної ідентичності. Однак це фокусування не сприяло різноманітності жанрів у документальному кіно, особливо в ніші актуальних сучасних тем. Отже, перше десятиліття Незалежності не мало значимих досягнень у документальній режисурі.

Новий етап розвитку української документалістики розпочався з Помаранчевої революції 2004 р., яка стала не лише політичним протистоянням, а й наступним етапом Незалежності для країни. Ці події змусили режисерів звернути увагу на сучасність, а не лише на історичне минуле.

Зокрема, Руслан Гончаров у фільмі «Український вибір» відтворив події революції як хроніку з авторською інтерпретацією, де чітко розмежу-

вав протистояння між «помаранчевими» та «блакитними» таборами. Водночас Андрій Загданський у фільмі «Помаранчева зима» зосередився саме на учасниках протестів, аналізуючи Помаранчеву революцію як соціальний протест, а не історичний факт.

У постреволюційний період 2004–2013 рр. українські документалісти часто використовували кіно як засіб для рефлексії викривленої або знищеної тоталітарним режимом історії країни. Фільми «Живі» та «Назви своє ім'я» від Сергія Буковського, які відтворюють національні трагедії Голодомору та Голокосту, стали визначальними творами цього періоду, доставши підтримку демократичних інституцій. Проте з приходом до влади проросійських сил, очолюваних президентом В. Януковичем (2010–2013 рр.), підтримка патріотичного документального кіно майже зникла.

Епоха Революції гідності в Україні позначилася новим піднесенням у сфері документального кіно, яке справедливо можна вважати періодом відродження для цього жанру. Внаслідок цих подій з'явилася тематична різноманітність української документалістики.

З моменту розгортання Майдану в листопаді 2013 р. режисери та кінооператори в Україні почали активно задокументовувати протестні акції, щоби зберегти їх для наступних поколінь. Вони використовували методи кінофіксації та неопосередкованого спостереження, оскільки в подіях, які відбувалися, вже ап'оріорі виникали певні сюжети. Саме в цей час з'явилося неофіційне об'єднання кіномитців та операторів «Babylon13», які відзняли низку короткометражних документальних нарисів про людей та моменти Революції гідності. У 2014 р. ці роботи були об'єднані в повнометражний документальний фільм «Зима, що нас змінила».

У дослідженні Лариси Наумової (2009) увага акцентується на важливості документальної хроніки як засобу фіксації часу й деталізації життя суспільства. Вона підкреслює, що деталі містять у собі ключ до розуміння епохи та її сутності, стаючи цінним ресурсом для майбутніх поколінь. Однак для глибшого осмислення та емоційного дистанціювання від подій Революції гідності потрібен був час. Хоча перші документальні фільми, які демонструють події Майдану, з'явилися 2014 р.

Серед таких робіт варто виокремити кіноальманах режисера Романа Бондарчука «Євромайдан. Чорновий монтаж», який став відкриттям фестивалю DocuDays у 2014 р. Він розповів про Революцію гідності через особисті історії учасників. Водночас у фільмі Сергія Лозниці «Майдан», який відзначається стилем хроніки або «прямого кіно»,

події Революції гідності отримують трактування автора через монтаж, вибір кадрів та ракурси, незважаючи на зовнішню хронікальність.

В центрі уваги режисера — мережа матеріальних, символічних та афективних зв'язків, які утримують людей разом, не дають змоги велетенському мурашнику розпастися. Це матеріальні інфраструктури, що підтримують життя людей, які в масових протестах одночасно є інструментами спротиву (бої на Грушевського) та вразливими людськими істотами, які вимагають ресурсів та піклування (засліплений газом чоловік на лінії вогню; беркутівець, у якого влучила куля). Це дискурсивне конструювання колективної ідентичності в промовах політиків, поетів та релігійних діячів (які означають спільноту як національну та християнську). А також створення та підтримання емоційних контактів, емоційного обміну та взаємне наснаження. В загальному людському морі стихійно виокремлюються маленькі групи, об'єднані спільним емоційним настроєм, який передається і глядачу: жінки, що співають народну пісню, чоловіки, що виконують гімн під гітару. (Тетерук, 2014, с. 8–9)

У цей час у документальному кіно спостерігається ситуація, коли показана реальність на екрані не тільки відповідає баченню автора, а й може відображати аспекти, які автор міг не помічати. Це створює унікальну мову режисера-документаліста.

З літа 2014 р. на теренах збройного протистояння між Україною та росією в документальному кіно виникає зацікавленість до тем, пов'язаних з війною на Донбасі. Українські кінематографісти активно висвітлюють будні окупованих територій, воєнні події та їхній вплив на цивільне населення. Особливу увагу приділено ролі жінок у війні, їхньому внеску на фронті та адаптації до мирного життя після повернення. Такі фільми, як «Невидимий батальйон» Світлани Ліщинської, Аліни Горлової та Ірини Цілик та «Очевидних ознак немає» Аліни Горлової, розкривають історії жінок, залучених до бойових дій, та виклики, які постали перед ними після повернення додому.

Крім того, учасники незалежної кіногрупи «Babylon13» продовжують висвітлювати події війни на сході України, фокусуючись на цивільній активності, національній ідентичності та патріотизмі. Їхні роботи, як і документальні фільми часів Майдану, вирізняються глибоким зануренням в індивідуальні історії героїв, психологічною глибиною та правдивістю.

Отже, події, зокрема Революція гідності та війна з росією, сформували основну тематику в сучасному документальному кінематографі України, змушуючи режисерів продовжувати дослідження впливу нинішніх подій на суспільство.

Для розвитку кінематографічної культури в Україні надважливу роль відіграє фестивальне документальне кіно, яке створює платформу для ретельної фіксації подій великої війни та дослідження глибинних зміни в суспільстві. Фестивалі не лише просувають документальне кіно серед світової спільноти, але й спонукають кінематографістів до мистецьких пошуків і вдосконалення своєї майстерності. Документалістика стала засобом збереження історичної пам'яті, інструментом пошуку нових форм вираження найболючіших проявів війни.

Українські та міжнародні кінофестивалі відіграють важливу роль у просуванні українського документального кіно у світовий медіапростір. Фільми, які були відзначені або показані на таких фестивалях, як IDFA (Міжнародний фестиваль документального кіно в Амстердамі), Sundance, Berlinale, часто знаходять величезну глядацьку аудиторію та отримують міжнародне визнання.

Уперше за 35-річну історію кінофоруму International Documentary Film Festival Amsterdam, або IDFA, який щорічно відбувається в столиці Нідерландів, відкривав український фільм «Фото на пам'ять» Ольги Черних. У попередні роки продемонструвати свої фільми на IDFA було недосяжною мрією для українських майстрів. Однак за останнє майже десятиліття все кардинально змінилося: в різний час у кінофестивалі брали участь фільми «Українські шерифи» Романа Бондарчука, «Земля блакитна, ніби апельсин» Ірини Цілик та «Цей дощ ніколи не скінчиться» Аліни Горлової.

Фільм О. Черних — це спомини про родину авторки, про досвід подвійного переселення та рідний Донецьк.

Під час війни на Донбасі в 2014 р. Аліса Коваленко, відома українська документалістка, активно знімала матеріали на передовій та опинилася в російському полоні. У 2015 році за свій вражаючий досвід, викладений у фільмі «Аліса в країні війни», вона була визнана та удостоєна нагород на різноманітних міжнародних кінофестивалях. Зокрема, її фільм отримав найвищі відзнаки в Парижі, Агадірі та Мехіко в номінації «Найкращий документальний фільм».

На фестивалі IDFA вона презентувала два нові проекти — «Ми не згаснемо» та «Дівчина далеко від дому». Перший із них розкриває історію представників молодого покоління Донбасу, яке, незважаючи на жорстокі реалії війни, не втрачає віру та

мрії. Другий проєкт створено спільно з Сімоном Леренгом Вільмонтом, автором фільму «Будинок зі скалок», що був номінований на «Оскар» від України у 2022 році. Стрічка «Дівчина далеко від дому» розповідає історію гімнастки, яка залишила Україну через війну та оселилася в Німеччині.

Темі сексуального насильства жінок, які перебували в полоні, присвячена наступна стрічка А. Коваленко; також вона працює над військовою історією «Фронт».

Ще один проєкт, присвячений війні, зняла команда Tabog Production — це «Дні, які хочеться забути». Серед співзасновників продакшену А. Горлова, Є. Сміт, М. Наконечний та ін. Уперше вони презентували себе фільмом Аліни Горлової «Бабуся» у 2014 році. Ще до початку повномасштабного вторгнення команда Tabog'у вирішила залишитися в Києві. Знімали з першого дня. Вирішили реалізувати колективний проєкт-триптих. Перша частина досліджує вплив війни на людину, друга — колективну травму, а третя — вплив війни на суспільство й людей за межами України.

Фільм «Червона зона» української письменниці та режисерки Ірини Цілик являє собою розповідь, яка відтворює події одного дня з життя головної героїні. Це про очікування повідомлення від її чоловіка, письменника Артема Чеха, який брав участь у тяжких боях за місто Бахмут і протягом п'яти днів не виходив на зв'язок. Авторка рефлексує на тему відчуття незахищеності, яке є властивим її поколінню. Вона підкреслює, що в нинішньому воєнному контексті обирає розповідь виключно про власний досвід, який особисто пережила (Малишенко, 2024).

Міжнародний фестиваль документального кіно Docudays UA у 2023 р. відзначив своє 20-річчя, перетворившись із невеличкого заходу на лідера в розвитку документального кінематографа в Україні. Команда кінофестивалю Docudays UA запустила проєкт «Енциклопедія війни», про що повідомляла його пресслужба.

Нагадаємо, що важливим моментом історії фестивалю стала Революція гідності, в ході якої було створено «Babylon13» як колектив анонімних документалістів, що відзначилися чесним та творчим підходом до знімання подій, розміщуючи свої роботи на YouTube. Наразі вони випустили понад 100+ робіт, зокрема короткометражні фільми та серіали про нинішню війну. Так, режисер Роман Любий згадує про «Babylon13» як про «клуб взаємодопомоги» й підкреслює важливість цієї спільноти в його житті (Малишенко, 2024).

Під час повномасштабного вторгнення Р. Любий, перебуваючи в Лондоні, швидко створив короткометражний фільм «Україна тримайся» з ві-

део із TikTok та Instagram stories, який вийшов уже 25 лютого та був перекладений на понад 10 мов. У 2022 році на фестивалі «Санденс» (Sundance Film Festival) в Америці Любий представив свій фільм «Залізні метелики», присвячений збиттю літака МН17 над Донеччиною влітку 2014 р. Стрічку було показано 2023 р. в секції Panorama Берлінського кінофестивалю, де вона отримала головну винагороду Міжнародного фестивалю документального кіно Docudays UA в Україні. Режисер Роман Любий у цьому фільмі поєднав архівні відео, документальне спостереження, анімацію та сучасний театр.

2014 р. Мстислав Чернов, який обіймав посаду воєнного фотографа та відеографа в Associated Press, став одним із перших журналістів, який прибув на місце катастрофи літака МН17. У контексті свого професійного досвіду Чернов до початку воєнних дій мав сумніви щодо пріоритетності арт-фотографії над документалістикою, тобто одного напрямку щодо іншого. Події 2022 р. змусили його усвідомити, що документалістика має вирішальне значення під час війни.

Тож наступний документальний фільм режисера, воєнного кореспондента й письменника Мстислава Чернова «20 днів у Маріуполі» представив Україну в 2024 р. на 96-ій премії «Оскар» Американської академії кінематографічних мистецтв та наук у номінації «Найкращий міжнародний повнометражний фільм» й отримав цю нагороду. Це перший для України «Оскар» та єдиний фільм за всю історію кінонагороди, створений на лінії фронту (*Стало відомо*, 2024).

Напередодні повномасштабного вторгнення російської федерації 22 лютого 2022 р. Мстислав Чернов разом із фотографом Євгеном Малолеткою й продюсеркою та журналісткою Василісою Степаненко перебували в місті Маріуполь. До їхніх професійних обов'язків входили фіксація та документування подій, які вони надавали до світових ЗМІ. У своєму матеріалі вони розповідали про страшні наслідки вторгнення, зокрема загибель дітей та дорослих в драматичному театрі, створення масових поховань, руйнування пологового будинку під час авіаудару та інші воєнні злочини, скоєні російськими військами. Журналісти залишили Маріуполь 15 березня через гуманітарний коридор і змогли вивезти відзняті фото- й відеоматеріали, які стали основою документального фільму «20 днів у Маріуполі».

Фільм надав світовій глядацькій аудиторії унікальну можливість відчутти та зрозуміти реалії життя в зоні бойових дій через безпосередні свідчення та візуальні докази, які автори збрали на місці подій.

На фестивалі незалежного кіно в США «Санденс»-2023 відбулася світова прем'єра «20 днів у Маріуполі», де фільм отримав нагороду «Приз глядацьких симпатій». Також він був нагороджений премією BAFTA як найкращий документальний фільм 2023 р.

У травні 2023 р. творці фільму були нагороджені Пулітцерівською премією. Режисер Мстислав Чернов за стрічку «20 днів у Маріуполі» здобув головний приз Національної конкурсної програми «Досу/Україна» та Приз глядацьких симпатій 20-го ювілейного фестивалю Docudays UA.

В українському прокаті «20 днів у Маріуполі» стала найкасовішою серед документальних стрічок. У грудні «20 днів у Маріуполі» ввійшов у трійку найкращих документальних фільмів 2023 р. за версією видання про кіно Indiewire, а також посів четверте місце у списку найкращих фільмів 2023 р. у Великій Британії та шосте місце — у США. За інформацією авторів фільму на сьогодні він уже зібрав десять нагород і відзначений у понад двадцяти номінаціях (Склярєвська, 2024).

Зазначимо, що на початку національного відбору на форум Docudays UA, крім «20 днів у Маріуполі», в конкурсі брали участь ще чотири документальні фільми — «Залізні метелики» Романа Любого, «Памфір» Дмитра Сухолиткого-Собчука, «Терикони» Тараса Томенка та «ШТТЛ» Адрієна Волтера.

Ще однією знаковою мистецькою подією в Україні стало проведення (Київ, 23–25 лютого 2024) першого національного фестивалю документального кіно «Cinema for Victory», який представив фільми, зняті про російсько-українську війну.

За підтримки Президента України та з ініціативи Державного агентства з питань кіно було організовано проведення Ukrainian National Film Festival «Cinema for Victory» до десятої річниці вторгнення російської федерації на територію України та другої річниці повномасштабної війни. Цей кінофестиваль став платформою для мистецького та інформаційного опору російській агресії, майданчиком для розвитку контенту війни й сприяв об'єднанню зусиль та обміну досвідом між кіноспільнотою, підсилюючи взаємодію між цивільними та військовими, що має на меті збільшити мотивацію до досягнення української перемоги. Основні завдання фестивалю включають підсилення уваги до війни в Україні, документування злочинів росії проти українців, відзначення документалістів, які за допомогою кіно показують необхідність потужної та тривалої підтримки України з боку міжнародних партнерів (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024).

У межах конкурсної програми фестивалю було представлено 20 фільмів. Журі Cinema for Victory складалося з відомих світових зірок, таких як Шон Пенн, Лієв Шрайбер, Андре Сінгер, Абель Феррара, Майкл Волдман, Бо Тенгберг, а також з українських митців, серед яких Ольга Пантелеймонова, Сергій Михальчук, Ірина Мельник. Документальний фільм режисера та продюсера Алана Бадоева «Довга Доба» був визнаний переможцем національного фестивалю Cinema for Victory. Цей фільм створено на основі 200 годин відеоматеріалу, який було знято 12 тисячами людей, що документували російські злочини на власні телефони. У стрічці представлені історії як тих, хто вижив під час воєнних дій, так й українців, які загинули в результаті окупації (Кириленко, 2024). Телевізійна прем'єра документального фільму Алана Бадоева «Довга Доба» відбулася в другу річницю повномасштабного вторгнення рф в Україну 24 лютого на каналі «1+1 Україна».

Окрім цього, відзнаку глядацьких симпатій цьогорічного кінофестивалю отримала стрічка Тараса Томенка «Терикони». Номінантами, що були відзначені найвищим балом журі, стали «Незавершений політ» Миколи Короткого; «Авіапрорив на «Азовсталь»». «Небо» Артема Шевченка; «Форма вогню» Василя Київського; «Область героїв» Олексія Комаровського; «Проникаюче світло» Володимира Ключова; «Йди за мною» Любомира Левицького; «Володарі неба. На межі» Максима Хотіленка.

Фільми-лауреати фестивалю отримали можливість кінопоказів за кордоном, у мережі кінотеатрів «Мультиплекс», в ефірі рейтингових телеканалів та демонструвалися військовослужбовцям у межах національного туру «Кіно заради Перемоги!».

У березні 2024 р. в залі «Планета кіно» відбулася церемонія відкриття триденного фестивалю документального кіно Doc Kyiv Fest.

Участь у конкурсі взяли шість українських документальних стрічок українських режисерів: «Коли закінчиться зима 2022?», режисерка Ганна Трофімова; «Лінії», режисерка Ганна Трофімова; «Мій тато — дослідник блискавок», режисерка Ірина Шостка; «Фортеця Маріуполь. Саймон», режисерка Юлія Гонтарук; «Домівка на спині», режисер Володимир Бакум; «Одеса уві сні», режисер Кирило Наушко.

У межах заходу український тревел-блогер Антон Птушкін презентував авторську документальну стрічку «Ми, наші улюбленці та війна».

Переможцем Національної конкурсної програми фестивалю Doc Kyiv Fest 2024 став фільм «Фортеця Маріуполь. Саймон» режисерки Юлії Гонтарук.

Спеціальними дипломами було нагороджено два фільми-учасники Національної конкурсної програми. Спеціальний диплом отримав фільм «Мій тато — дослідник блискавок» режисерки Ірини Шостак — про особливий зв'язок між донькою та її батьком. А також фільм «Домівка на спині».

Doc Kyiv Fest започаткувала громадська організація «Кінофест», він відбувається за підтримки Одеського міжнародного кінофестивалю і Starlight Media (Семенюта, 2024).

Отже, українське документальне кіно посідає все більш значуще місце на міжнародній арені завдяки участі в міжнародних кінофестивалях та численним нагородам. Такі фестивалі, як IDFA, Sundance, та Docudays UA, відіграють визначальну роль у просуванні українських документалістів та їхніх робіт на світовій медіа-арені.

Висновки

Таким чином, останнє десятиліття (2014–2024 рр.) виявилось надзвичайно складним і трагічним періодом в історії Незалежності України. На тлі російсько-української війни тема документального кіно в Україні стрімко актуалізувалась. Воно стало тригером підтримки уваги до війни в Україні та інструментом документування злочинів росії проти українців.

Для розвитку кінематографічної культури в Україні важливу роль відіграє фестивальне документальне кіно, яке створює платформу для детальної фіксації подій великої війни та вивчення глибинних змін у суспільстві. Фестивалі не лише популяризують документальне кіно на міжнародному рівні, але й стимулюють кінематографістів до мистецьких пошуків та вдосконалення їхньої майстерності. Нинішня документалістика стала засобом збереження історичної пам'яті та інструментом пошуку нових форм вираження найболючіших аспектів війни.

Українські кінематографісти почали активно презентувати стрічки про трагічні й героїчні воєнні події та їхній вплив на цивільне населення, його активність, національну ідентичність та патріотизм; воєнні реалії на окупованих територіях, ролі жінок у війні, їхню жертвовність на фронті та адаптацію до мирного життя. Стрічки вирізняються глибоким зануренням в індивідуальні історії героїв, психологічною глибиною та правдивістю.

Отже, тема російсько-української війни стала домінуючою в українському документальному кіно. Фільми цього жанру виявилися чи не єдиним важливим інструментом культурного й мистецького вираження подій, які відображають докорінні зміни в українському суспільстві.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше в українському аудіовізуальному мистецтві розглянуто значимість фестивального документального кіно як платформи для фіксації подій великої російсько-української війни 2014–2024 рр. Це надало можливість глядацькій спільноті достовірно оцінити воєнні реалії, зрозуміти психологічний вплив війни на цивільне населення та оцінити масштаби гуманітарної кризи.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки в цій статті зроблено загальний контент-аналіз української документальної фільмографії періоду російсько-української війни (2014–2024 рр.), то в подальшому це надає широкого простору для дослідження творчих здобутків окремих режисерів-документалістів і творчих груп воєнної й повоєнної доби, а також кінофестивалів, які ці фільми презентували.

Список посилань

- Бурлачук, В. (2022). Війна як медійна подія. В Є. Головаха & С. Макеєв (Ред.), *Українське суспільство в умовах війни. 2022* (с. 56–65). Інститут соціології НАН України.
- Дементьєва, Л., & Сукова, Д. (2023). Вплив фейкових новин та дезінформації в аудіовізуальних медіа. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 6(1), 8–19. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279226>
- Кириленко, Т. (2024, 1 березня). Фільм «Довга Доба» Алана Бадосєва переміг на фестивалі документального кіно *Cinema for Victory*. The Mango. <https://themango.com.ua/film-dovga-doba-alana-badoyeva-peremig-na-festyvali-dokumentalnogo-kino-cinema-for-victory/>
- Левченко, О., & Білан, О. (2023). Телевізійна журналістика в умовах воєнного стану. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 6(1), 20–28. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279229>
- Малишенко, А. (2024, 14 січня). Нічого, крім правди: що потрібно знати про українське документальне кіно. *Vogue*. <https://vogue.ua/article/culture/kino/nichogo-krim-pravdi-shcho-potribno-znati-pro-ukrajinske-dokumentalne-kino-54539.html>
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024, 19 лютого). «Cinema for Victory»: в Україні заснували кінофестиваль фільмів, знятих під час російсько-української війни. <https://mcip.gov.ua/news/cinema-for-victory-v-ukrayini-zasnuvaly-kinofestyval-filmiv-znyatyh-pid-chas-rosijsko-ukrayinskoj-vijny/>
- Міщенко, М. М. (2014). Документальний кінематограф України: між історичною реконструкцією та

філософським осмисленням. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії*, 11(6)(50), 47–51.

- Наумова, Л. М. (2009). Документалістика: Телевізійний вимір. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*, 6, 247–254.
- Підкуймуха, Л. М. (2019). Образ «друга»/«ворога» в сучасній українській воєнній документалістиці. В *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ* [Матеріали конференції] (с. 633–643). Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3df1f3d3-96b3-447d-a0d7-81fb5763f964>
- Семенюта, І. (2024, 28 березня). Відбулась церемонія відкриття *Doc Kyiv Fest*. Детектор медіа. <https://detector.media/infospace/article/224775/2024-03-28-vidbulas-tseremoniya-vidkryttya-doc-kyiv-fest/>
- Склярєвська, Г. (2024, 18 лютого). *Український документальний фільм «20 днів у Маріуполі» отримав премію BAFTA*. Детектор медіа. <https://detector.media/infospace/article/223104/2024-02-18-ukrainskyu-dokumentalnuu-film-20-dniv-u-mariupoli-otrymav-premiyu-bafta/>
- Стало відомо, кому дістався «Оскар 2024»: список переможців. (2024, 11 березня). Суспільне. <https://suspilne.media/culture/702654-stalo-vidomo-hto-otrimav-oskar-2024-spisok-peremozcv>
- Тетерюк, М. (2014). «Майдан» Сергія Лозниці: анатомія масового протесту. *Кіно-Театр*, 6(116), 8–9.
- Чміль, Г. П. (2023). Екранне дзеркало: розколота реальність часів війни. *Культурологічна думка*, 23(1), 8–26. <https://doi.org/10.37627/2311-9489-23-2023-1.8-26>
- Batalina, Kh., & Kostiuik, N. (2022). Violence in the context of world cinema history. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 5(1), 54–63. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.5.1.2022.257178>
- Baudrillard, J. (1991). *La guerre du Golfe n'a pas eu lieu*. Galilee.
- References**
- Batalina, Kh., & Kostiuik, N. (2022). Violence in the context of world cinema history. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 5(1), 54–63. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.5.1.2022.257178> [in English].
- Baudrillard, J. (1991). *La guerre du Golfe n'a pas eu lieu* [The Gulf War did not take place]. Galilee [in French].
- Burlachuk, V. (2022). Viina yak mediina podiia [War as a media event]. In Ye. Holovakha & S. Makeiev (Eds.), *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022* [Ukrainian

- society in wartime. 2022] (pp. 56–65). NASU Institute of Sociology [in Ukrainian].
- Chmil, H. P. (2023). Ekranne dzerkalo: Rozkolota realist chasiv viiny [Screen mirror: The fractured reality of wartime]. *The Culturology Ideas*, 23(1), 8–26. <https://doi.org/10.37627/2311-9489-23-2023-1.8-26> [in Ukrainian].
- Dementieva, L., & Sukova, D. (2023). Vplyv feikovykh novyn ta dezinformatsii v audiovizualnykh media [Impact of fake news and disinformation in audiovisual media]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 6(1), 8–19. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279226> [in Ukrainian].
- Kyrylenko, T. (2024, March 1). Film "Dovha Doba" Alana Badoieva peremih na festyvali dokumentalnoho kino Cinema for Victory [The film "Long Day" by Alan Badoiev won at the Cinema for Victory documentary film festival]. The Mango. <https://themango.com.ua/film-dovga-doba-alana-badoieva-peremig-na-festyvali-dokumentalnogo-kino-cinema-for-victory/> [in Ukrainian].
- Levchenko, O., & Bilan, O. (2023). Televiziina zhurnalistyka v umovakh voiennoho stanu [TV journalism under martial law]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Arts and Production*, 6(1), 20–28. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279229> [in Ukrainian].
- Malysenko, A. (2024, January 14). Nichoho, krim pravdy: Shcho potribno znaty pro ukrainske dokumentalne kino [Nothing but the truth: What you need to know about Ukrainian documentary cinema]. *Vogue*. <https://vogue.ua/article/culture/kino/nichogo-krim-pravdi-shcho-potribno-znati-pro-ukrajinske-dokumentalne-kino-54539.html> [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2024, February 19). "Cinema for Victory": V Ukraini zasnuvaly kinofestyval filmiv, zniatykh pid chas rosijsko-ukrainskoi viiny ["Cinema for Victory": A film festival of films shot during the Russian-Ukrainian war was founded in Ukraine]. <https://mcip.gov.ua/news/cinema-for-victory-v-ukrayini-zasnuvaly-kinofestyval-filmiv-znyatykh-pid-chas-rosijsko-ukrayinskoyi-viiny/> [in Ukrainian].
- Mishchenko, M. M. (2014). Dokumentalni kinematohraf Ukrainy: Mizh istorichnoiui rekonstruktsiiei ta filosofskym osmyslenniam [Documentary cinematography of Ukraine: Between historical reconstruction and philosophical reflection]. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Philosophy. Philosophical Peripeteias*, 1116(50), 47–51 [in Ukrainian].
- Naumova, L. M. (2009). Dokumentalystyka: Televiziinyi vymir [Documentary: Television measuring]. *MIST: Art, History, Modernity, Theory*, 6, 247–254 [in Ukrainian].
- Pidkuimukha, L. M. (2019). Obraz "druha"/"voroha" v suchasni ukrainskii voienii dokumentalystytsi [The image of "friend" and "enemy" in the modern Ukrainian military documentaries]. In *Dialoh mov – Dialoh kultur. Ukraina i svit* [Dialogue of languages – Dialogue of cultures] [Conference proceedings] (pp. 633–643). Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität [in Ukrainian].
- Semeniuta, I. (2024, March 28). Vidbulas tseremoniia vidkryttia Doc Kyiv Fest [The opening ceremony of Doc Kyiv Fest took place]. Detektor media. <https://detector.media/infospace/article/224775/2024-03-28-vidbulas-tseremoniya-vidkryttia-doc-kyiv-fest/> [in Ukrainian].
- Skliarevska, H. (2024, February 18). Ukrainskyi dokumentalni film "20 dnev u Mariupoli" otrymav premiiu BAFTA [The Ukrainian documentary film "20 days in Mariupol" won the BAFTA award]. Detektor media. <https://detector.media/infospace/article/223104/2024-02-18-ukrainskyi-dokumentalny-film-20-dnev-u-mariupoli-otrymav-premiyu-bafta/> [in Ukrainian].
- Stalo vidomo, komu distavsia "Oskar 2024": Spysok peremozhtsiv [It became known who got the "Oscar 2024": The list of winners]. (2024, March 11). Suspilne. <https://suspilne.media/culture/702654-stalo-vidomo-hto-otrimav-oskar-2024-spisok-peremozhtsiv> [in Ukrainian].
- Teteriuk, M. (2014). "Maidan" Serhii Loznytsi: Anatomii masovoho protestu [Serhii Loznytsia's "Maidan": The anatomy of a mass protest]. *Kino-Teatr*, 6(116), 8–9 [in Ukrainian].

Russia-Ukraine War as a Thematic Dominant in Ukrainian Documentary Cinema of the Last Decade

Olena Moskalenko-Vysotska^{1*}, Roman Shyrman¹

¹Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The aim of the article is to study Ukrainian documentary films of the last decade in the aspect of revolutionary and military events of 2014-2024; to characterise Russia-Ukraine war as a thematic dominant of current Ukrainian documentary cinema. Additionally, to analyse the filmography of Ukrainian directors of*

Russia-Ukraine war era, who took part in international and blighty film festivals, as well as the importance of their films in the ability to convey reliable information about war realities to the international audience. *Results.* Russia-Ukraine war has become a significant and influential tendency in modern documentary cinema, playing an important role in shaping public opinion, and recording historical events in informational and artistic contexts. Films devoted to this theme not only provide valuable documentation of tragic and heroic events, but also give an opportunity to express the war victims' vision, highlight the heroism of military and civilians, analyse the underlying causes and consequences of war. Due to the content analysis of Ukrainian documentary filmography, it is found out that the above-mentioned events in the middle of the country formed a thematic dominant in modern documentary cinema. The directors interpret geopolitical, historical, social and humanitarian processes in Ukraine. *The scientific novelty* grounds on the fact that for the first time in the Ukrainian audiovisual discourse, the significance of the festival documentary cinema as a platform for recording the war events of 2014-2024, and the deep changes in society associated with them, are highlighted. *Conclusions.* Nowadays, documentary cannot exist without taking into account the military, social and humanitarian context, i.e. not to respond to the complex trials happening in the country. Documentary cinema performs a double role: as a source of objective information performance, and as a means of preserving reliable facts about this war events. Russia-Ukraine full-scale war became a topic dominant in the Ukrainian directors' cinematographic art. It is a key artistic tool in depicting war realities, as it allows the audience community to reliably assess the situation on the war front line, understand the psychological influence of war on the civilian society, and size up the humanitarian crisis scale. *Keywords:* revolutionary and military events; Russia-Ukraine war; Ukrainian documentary cinema; documentary cinema festivals; Ukrainian documentary directors; audiovisual art; war realities

Відомості про авторів

Олена Москаленко-Висоцька, заслужений працівник культури України, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0002-1474-7741, e-mail: film_editor@ukr.net
Роман Ширман, заслужений діяч мистецтв України, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0003-4900-7791, e-mail: rom_nat@ukr.net

Information about the authors

Olena Moskalenko-Vysotska*, Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0002-1474-7741, e-mail: film_editor@ukr.net
Roman Shyrman, Honored Art Worker of Ukraine, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0003-4900-7791, e-mail: rom_nat@ukr.net
*Corresponding author

